

MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

LI

O R A D E A • 2 0 2 1

COLECȚIA DE PRESĂ ȘI PERIODICE MAGHIARE A MUZEULUI ȚĂRII CRIȘURILOR DIN ORADEA

TÓTŐS Áron*

THE HUNGARIAN PRESS AND PERIODICALS COLLECTION OF THE ȚĂRII CRIȘURILOR MUSEUM OF ORADEA

ABSTRACT

Within the History Department of the Țării Crișurilor (Criș Country) Museum of Oradea there is a collection of periodicals and newspapers, with 1798 inventory numbers. In this paper, we analyse the 339 issues from this collection that are published in Hungarian. We will refer to the history of the collection, the origin of the goods and their types, the state of conservation, their originality and scientific capitalization of the pieces, in the perspective of arranging the future basic exhibition.

Keywords: museography, history, Oradea, press and periodicals collection

Presă este o formă instituționalizată a comunicării care poate fi definită ca un proces socio-cultural. Totodată, presa, ca „al patrulea ordin”¹, are un rol important în transmiterea bunurilor sociale și spirituale. Iar după lucrarea lui J. Habermas, știm și cât de important este rolul presei din punctul de vedere al publicității². După separarea vieții private de la cea publică în sec. al XIX-lea, străzile, cafenelele și celelalte spații semi-publice au devenit spațiile folosite preponderent de presă pentru observarea vizuală. În cadrul genurilor jurnalistice precum editorialele, oamenii presei au publicat nu doar informații, dar și sentimentele pe care ei înșiși le aveau referitor la subiectul despre care scriau. Asta indiferent dacă era vorba despre un spectacol de teatru sau de introducerea tramvaiului. Cazinourile, cafenelele și celelalte elemente ale societății reprezentau, atât în Oradea cât și în tot județul Bihor, centrele de întâlnire ale publicului cititor din societățile civice care se formaseră încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Totodată, în toată Europa, aceasta a fost perioada formării tipurilor de ziar și genurilor jurnalistice care au servit drept bază pentru jurnalismul modern. Mass media este legată mai mult de orașele mari, deoarece pentru dezvoltarea în această direcție a presei era nevoie de o categorie mare de cetățeni care știau să scrie și să citească.

În cadrul acestei lucrări, vom face referire la istoricul colecției de presă și periodice în limba maghiară a Muzeului Țării Crișurilor, la proveniența bunurilor și tipurile lor, starea de conservare, originalitatea lor și valorificarea științifică a pieselor, în perspectiva amenajării viitoarei expoziții de bază.

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal; e-mail: totos.aron@gmail.com

¹ Conceptul de mass media este asociat cu istoricul Thomas Babington Macaulay, care însă a folosit această expresie pentru a denumi reporterii din Parlament, și nu pe cei de la *The Times* sau din întreaga presă. Expresia a fost preluată în titlul cărții jurnalistului Hunt F. Knight, apărută în 1850. Atunci însă era deja în folosință în sensul de „a patra putere”, în mai multe părți ale Europei. Briggs, Asa–Burke, Peter, *A média társadalomtörténete. Gutenbergről az internetig*, Budapesta, 2004, p. 185.

² Jürgen Habermas, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. 1993, p. 7–25. Lipták Dorottya, *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*, Budapesta, Editura L'Harmattan, 2002.

File din istoria seculară a presei și jurnalismului orădean

Jurnalismul și editurile de presă sunt strâns legate de tipografie. Așadar, istoria seculară a tipografiei orădene joacă un rol important.

Cea mai veche imprimerie orădeană datează din 1565, unde a activat tipograful de renume european Raphael Hoffhalter, care a tipărit traducerea în maghiară a *Cărții Sfântului Iov* de Méliusz Juhász Péter³. Fiul său a continuat și el profesia tatălui, dar în cei 50 de ani care urmează nu se cunoaște niciun tipograf orădean. În 1639, imprimăria protestantă din Oradea era condusă de Szenci Kertész Ábrahám. Între alte lucrări importante, el a realizat și *Biblia Orădeană*, o capodoperă a Regatului Maghiar de pe vremuri. Pe lângă editările de cărți, în cursul sec. al XVII-lea au apărut numeroase alte publicații. Între acestea, amintim calendarele orădene, publicate anual⁴. Tipograful a fost considerat o persoană înstărită, având locuința în interiorul cetății. Asediul din 1660 al Oradiei a însemnat sfârșitul perioadei de prosperitate a activităților editoriale renaștentiste din oraș. În perioada turcească de 32 de ani, războaiele de la sfârșitul acesteia și lupta pentru libertate a lui Rákóczi, patrimoniul material, spiritual și construit al Oradiei a dispărut pentru totdeauna. Așadar, secolul al XVIII-lea a deschis un nou capitol în viața culturală a orașului. Pentru dezvoltarea orașului și a regiunii, au fost esențiale eforturile episcopiei și capitlului catolic de a realiza un centru catolic regional în Oradea.

Din punct de vedere administrativ, localitatea nu a fost unitară, fiind alcătuită din mai multe cartiere (Orașul Nou, Oradea-Olosig, Oradea-Velența și Oradea-Subcetate). În prima jumătate a secolului, populația diversă, de etnie maghiară, română, germană, sârbă, greacă și aromână, a fost alcătuită din meșteșugari și comercianți, o categorie încă relativ ne semnificativă⁵. Dezvoltarea vieții culturale în sec. al XVIII-lea a fost determinată în mare parte de intențiile episcopilor romano-catolici. Una dintre bazele importante ale vieții spirituale în această perioadă era instituția de învățământ mediu a ordinului iezuit, înființată în 1699, dar funcțională doar din 1722. Totodată, în secolul iluminismului, alte ordine călugărești s-au stabilit în oraș. Pentru viața culturală a greco-catolicilor, a fost definitorie înființarea, în 1778, a episcopiei proprii. Academia Regală de Drept, înființată în 1780, a asigurat învățământul superior în Oradea⁶. Totodată, Episcopia romano-catolică a jucat și ea un rol esențial în dezvoltarea vieții culturale a orașului pe tot parcursul secolului.

Înființarea școlii de preoți în 1741, având profesori din ordinul paulin, este asociată cu numele episcopului Csáky Miklós. Instituția a jucat un rol important în formarea oficialilor județului, fiind numită *Lyceum Episcopale* sau *Schola Episcopalis*. Paralel cu înființarea școlii, s-a pus problema organizării unei imprimării. În 1741, Csáky Miklós a cumpărat toate echipamentele necesare și, în 1743–1744, a început construcția unei mori de hârtie la periferia Seleușului. Moara a fost ridicată, dar, din informațiile noastre, producția nu a fost începută. Așadar, putem concluziona că experimentul a eșuat⁷. Până la urmă, tipograful Kállai Gergely a fost contractat pentru această

³ Bánfi Szilvia, *A váradi nyomdászat kezdete és 16. Századi története*, în Boka László – Emódi András ed., *Tipográfia régtől fogva. A nagyváradi nyomdászat 450 éves története*, Budapest, Editura Biblioteca Națională Széchényi – Editura Argumentum, 2016, p. 10–13.

⁴ V. Ecsedy Judit, *A váradi könyvnyomtatás virágkora. Szenci Kertész Ábrahám a váradi református egyház nyomdájának élén 1639/1640–1660*, în Boka László – Emódi András Ed., *Tipográfia régtől fogva. A nagyváradi nyomdászat 450 éves története*, Budapest, Editura Biblioteca Națională Széchényi – Editura Argumentum, 2016, p. 24–26, 35–40. V. Ecsedy Judit, *A híres Szentzi Ábrahám nevezetes váradi typográfiája*, OSZK Évkönyv 1991–1993, 1997, p. 289–322.

⁵ Emódi András, *Nagyvárad város lakossága és archontológiája a 18. században (1713–1785)*, Oradea Miscellanea Historica Varadinensia, 2010, p. 7–91.

⁶ Bozóky Alajos, *A Nagyváradi Királyi Akadémia százados múltja 1788-tól 1888-ig*, Budapest, 1889.

⁷ Emódi András, *Csáky Miklós nagyváradi püspök papírmalom alapítási kísérlete 1743–1745-ben*, în *Könyvek által a világ... Tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére*, Târgu Mureș. Editura Teleki Teka, 2009, 145–153; Emódi András, *Újabb*

sarcină. Sub conducerea acestuia, imprimeria seminarului a fost pusă în funcțiune și a început activitatea de editare a cărților și altor publicații orădene. În 1754, tipografia a funcționat la capacitate maximă, cu ucenici.

În 1761, episcopul Patachich Ádám l-a invitat pe Wolf József din Eger pentru preluarea imprimeriei orădene. Tipograful german, având multă experiență în domeniu, a lucrat în primul rând pentru școala de preoți. Pe lângă lucrări de drept bisericesc, a imprimat și teze de examen. Episcopul a întemeiat o orchestră sub conducerea lui Michael Haydn, Carl Ditters von Dittersdorff și Venceslaus Pichl. Câteva dintre livretele operelor jucate aici au fost imprimate în tipografie. Din anii 1760, în oraș s-au stabilit mai mulți legători de cărți. Pe lângă cărți și alte publicații ocazionale, au fost tipărite și alte documente, precum jurnale de socoteală, tabele și alte documente de tip economic și administrativ. Pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dotările imprimeriei au fost reînnoite⁸. Imprimeria seminarului a fost vândută în 1 iulie 1804, moment în care s-a încheiat un secol prosper al tipografiei bisericești din Oradea. Tipografia ajunge în proprietatea lui Gottlieb Antal, iar în 1806, imprimeria lui Szigethy Mihály a fost mutată din Diosig la Oradea. Era prima dată când Oradea avea două imprimerii laolaltă. În 1808, Tichy János a preluat imprimeria de la Gottlieb și a condus-o timp de 30 de ani, până în 1839. În timpul lui a apărut pentru prima dată publicația anuală *Ó és új nagyváradi kalendárium (Calendar orădean vechi și nou)*, tipărită apoi în mod regulat timp de 7 ani. După moartea lui, imprimeria a fost preluată de fiul său, Tichy Alajos, care a condus-o până la moartea sa din 1862. L-a urmat fiul lui, Tichy Ákos. Înainte de a prelua moștenirea de la tatăl și bunicul lui, Ákos a călătorit în toată Europa. În 1874, tipografia a fost cumpărată de negustorul de cărți Hollósy Lajos, de la fiul căruia, mai târziu, aceasta a ajuns la Berger Sámuel. Tipografia seculară a ajuns, până la urmă, în proprietatea lui Sonnenfeld Adolf. La această imprimerie a fost publicat primul cotidian politic, *Bihar*, redactat de Györffy Gyula, în 1862. Ziarul a fost închis după doar un an, din motive politice, reapărând în anul 1867. Cotidianul a fost publicat în mod regulat, cu mici întreruperi, până în 1879. Încercarea de a lansa un ziar nu a fost fără precedent: în 1842, Balla Károly a redactat ziarul *Debreczen-Nagyváradi Értesítő*, care, până la urmă, nu a dus la rezultatele așteptate, și s-a decis ca în continuare să se axeze mai ales pe reclame⁹.

Un moment important în istoria presei bihorene a fost sosirea în Oradea a lui Hügel Ottó, în 1861, care a cumpărat imprimeria litografică înființată în 1858 de Moll Gusztáv, apoi, în 1862, librăria și papetăria lui Demjén József. După un an, a primit permisul de funcționare pentru legătoria de cărți. În 1868, a înființat o imprimerie de cărți. În această perioadă, intenționa să lanseze și o publicație. Așa s-a înființat ziarul *Nagyváradi Lapok*, închis în scurt timp. Hügel însă nu s-a dat bătut și în 1870 a lansat ziarul *Nagyvárad*, cu avocatul Báttaszéki Lajos în funcția de redactor-șef¹⁰. Cotidianul, publicat până în 1944, poate fi considerat primul organ local de presă modern. Ziarul a reușit să adune jurnaliști buni, cu experiență în domeniile lor (societate, comerț, industrie, transport, cultură). Subiectele abordate au fost evenimentele din oraș și județ, dar și probleme naționale. Dar au fost publicate și recenzii, opere literare, reportaje despre infracțiuni, corespondențe despre diferite târguri, Hala de Comerț Oradea, cotațiile Bursei, dar și caietele de sală ale spectacolelor de teatru¹¹. Cotidianele sunt documente istorice importante și mijloace

adatok a nagyváradi Szemináriumai Nyomda történetéhez, în *Erdélyi Múzeum*, 2008, nr. 1–2, p. 89–91; Szelestei N. László, *Adatok a nagyváradi szemináriumai nyomda történetéhez (1740–1804)*, în *Magyar Könyvszemle*, 1992, nr. 3, p. 276–282.

⁸ *Ibidem*, p. 57–60, 62.

⁹ *Ibidem*, p. 97.

¹⁰ Láng József, *A „Nagyvárad” huszonhat éve*, Oradea, 1896.

¹¹ Fehér Dezső ed., *Bihar-Bihar megye Oradea – Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve*, Oradea Editura Sonnenfeld Adolf Rt, 1933–1937, p. 172.

esențiale pentru a cunoaște trecutul. De la Báttaszéki Lajos, ziarul a fost apoi preluat de Rácz Mihály, Rádl Ödön și Hegyesi Márton, care au ridicat nivelul calitativ al publicației. Redactorii au angajat zeci de scriitori talentați la ziar. În 1883, Hüggelel Ottó a mărit formatul ziarului și a extins paleta subiectelor abordate. Cu preluarea ziarului *Nagyvárad* de către Láng József, a început o nouă eră în jurnalismul și editura orădeană. Sub conducerea lui, au venit la ziar jurnaliști precum Iványi Ödön, Sas Ede, Fehér Dezső, Vetési Verner László, Vidosics Gyula și mulți alții. În anii de război, *Nagyvárad* a fost preluat de Sonnenfeld Adolf, care a delegat sarcinile de redactor lui Hegedüs Nándor.

Al doilea organ de presă al orașului a fost ziarul partidului liberal, *Szabadság*, apărut în 1874. Ziarul a fost înființat de Laszky Ármin, primul redactor șef a fost procurorul Dús László. La început, a apărut de patru ori pe săptămână, apoi de cinci ori, iar din 1876 a devenit cotidian, similar ziarului *Nagyvárad*. Mulți scriitori și-au început cariera la *Szabadság*. *Nagyvárad* *Közvetítő és Híradó*, respectiv *Csarnok és Salon* au apărut în același timp cu acesta.

Numele lui Iosif Vulcan este asociat cu revista *Familia*, publicată în Budapesta, a cărei redacție a fost mutată la Oradea în 1880. Revista culturală și literară apare în oraș de atunci, cu mici întreruperi. Iosif Vulcan a fost redactorul revistei literare timp de 40 de ani. Scopul revistei a fost păstrarea și promovarea valorilor culturale și literare românești, pentru întărirea identității naționale. Ziarul *Vulturul*, redactat de avocatul Ardelean Justin, a fost publicat în perioada Monarhiei Austro-Ungare.

Fehér Dezső a rămas la cârma ziarului *Nagyvárad* doar câțiva ani, până în 1898, când a înființat ziarul *Nagyvárad* *Napló*, considerat progresist în acele vremuri. Redacția a funcționat în casa Mayr din actuala Piață Regele Ferdinand I (pe atunci, Bémer), ulterior demolată. Ziarul a publicat texte ale unor scriitori deja consacrați la nivel național, iar printre cei care au debutat pe paginile sale s-a numărat poetul Ady Endre și „tatăl” cabaretului maghiar, Nagy Endre. Editorialele poetului, apărute timp de 3 de ani în *Nagyvárad* *Napló*, au fost ulterior publicate de Fehér Dezső în 1920, într-un volum intitulat *Hív az acélhegyű ördög*. Talentatul scriitor Hegedüs Nándor a ajuns la ziar în 1906, devenind apoi redactor. Ziarul și-a păstrat caracterul progresist, iar între cei care publicau în paginile lui se numărau personalități orădene de renume precum Emőd Tamás, Tabéry Géza și mulți alții.

În 1912, Marton Manó, Dutka Ákos și Nagy Andor au înființat primul ziar tip tabloid în Oradea, *Új Nagyvárad*, care, după căderea imperiului, a intrat într-o pauză de câțiva ani, dar apoi a continuat să apară redactat de Marton István, având titlul *Nagyvárad* *Estilap*¹². În 1921, ziarele *Szabadság* și *Nagyvárad* au fuzionat. Noul ziar a păstrat numele acestuia din urmă, dar a preluat toți angajații primului. În redacție, lucrau jurnaliști precum Perédi György, Tabéry Géza, Katona Béla, Zágoni Dezső, Edelman Hédi, Jakobovits Elemér. Între 1934 și 1940, a purtat titlul *Szabadság*.

Primul cotidian de un creișar, *Nagyvárad* *Friss Ujság*, a fost înființat de Boros Jenő. El a fost și cel care a organizat vânzarea stradală a ziarului. Primul redactor șef al ziarului a fost dr. Halász Lajos. După 1920, Ziarul a ajuns în proprietatea lui Pásztor Ede. Jurnaliștii redacției au editat și publicat și cotidianul *Erdélyi Magyarság*.

Au existat și ziare bisericești¹³. Cel mai important exemplu al presei bisericești din Oradea era revista *Tiszántúl*, avându-i ca primii redactori pe Persz Adolf și Vucskics Gyula. Ziarul a fost desființat în 1920. Cotidianul *Magyar Szó* a fost fondat în 1929 de Dr. Kövér Gusztáv. Redactorul șef al acestuia se numea Zágoni Dezső. Ulterior, cotidianul a trecut prin mai multe schimbări de nume. Întâi s-a redenumit *Magyar Hírlap*, apoi *Erdélyi Magyar Szó*, iar la urmă *Új Magyar Szó*.

¹² *Ibidem*, p. 166.

¹³ Kosáry Domokos – Németh G. Béla (coord.), *A magyar sajtó története 1867-1892*, vol. II/2. Budapesta, 1985, p. 150.

În 1932, a apărut cotidianul politic *Erdélyi Lapok*, care publica articole în spirit catolic, avându-l ca redactor șef pe Paál Árpád. Câțiva ani mai târziu, a fost publicat *Erdélyi Néplap*.

În istoria presei orădene găsim și mai multe publicații de scurtă durată. *Magyar Szó* (1890) a fost redactat de Várady Zsigmond, iar ziarele *Független Újság* și *Nagyváradai Hírlap* l-au avut ca redactor pe Paksy Gusztáv. De menționat este și ziarul *Polgár*, redactat de Holnapi Ákos, apărut în 1874. Orașul avea, de asemenea, două ziare umoristice. Din 1891, a apărut ziarul *Darázs*, redactat de Fehér Dezső, urmat după câteva luni de *Bagoly*, fondat de Lovasy Andor. Mai târziu, cele două ziare umoristice au fuzionat, dar după doar 2 ani și jumătate, au fost desființate¹⁴. Alte publicații temporare erau: *Népnevelési Közlöny*, o revistă de educație redactată de Gábel Jakab și Winkler Lajos, *Mesevilág*, apărut pentru o perioadă scurtă, *Bihar megyei Orvos és Természettudományi Értesítő*, apărut între 1873 și 1876, și *Kiskereskedők Lapja*, redactat de Adorján Ármin. Acesta din urmă a apărut ca monitorul oficial al asociațiilor comerciale din Ardeal și Banat, și a fost redactat de dr. Fried János, până la moartea acestuia în 1934. În perioada interbelică, au existat organe de presă temporare, precum *Kritikai* sau *Vasárnapi Lapok*. De menționat și *Déli Hírlap*, *Függetlenség*, respectiv revista *Képes Missio Könyvtár*, apărută la fiecare sfert de an.

Primul ziar de teatru, *Nagyváradai Színházi Lapok*, a apărut în 1900, redactat de Kaczér Vilmos. A fost urmat de *Színházi Újság*, apărut pentru prima dată în 1912. Fondatorul ziarului care urma să fie publicat timp de 16 de ani, Fodor Frigyes, a venit la Oradea în 1911. Pe paginile celor două publicații au apărut cronici despre spectacole de teatru și alte evenimente teatrale, dar și informații despre actori.

Al doilea ziar al românilor din Bihor a fost *Tribuna Bihorului*, fondat în 1919, cu contribuția vicarului ortodox Roman Ciorogariu. După intrarea Armatei Române în Oradea, a fost înființat ziarul politic *Tribuna*. Au urmat alte organe de presă, de mai lungă sau mai scurtă durată. Aurel Lazăr a condus redacția *Glusul Bihorului* și *Dreapta Poporului*. Ștefan Marcu a redactat ziarul *Vestul României*. Cel mai răspândit cotidian în regiune era *Gazeta de Vest*, redactat de Petre A. George și alții. O revistă românească importantă era *Cele Trei Crișuri*.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea și prima parte a sec. XX, au apărut o mulțime de cotidiene și alte publicații periodice, pe fondul cererii crescute din partea publicului cititor. Dincolo de transmiterea de cunoștințe și informații, cotidienele, almanahurile și celelalte publicații periodice au asigurat spațiu și pentru diferite anunțuri și reclame. În această perioadă de dezvoltare economică, socială și culturală, în oraș s-au făcut reclame pentru aproape orice. Pe când la începutul perioadei funcționa o singură tipografie, la începutul secolului XX în Oradea apăreau nu mai puțin de 32 de publicații. Apariția tipografiilor a favorizat activitățile de editură a ziarelor și altor publicații periodice. Aceasta este și perioada în care s-au răspândit utilajele tipografice cu cilindru, dezvoltate pentru imprimarea rapidă a ziarelor¹⁵. Astfel, istoria cotidianelor importante precum *Nagyvárad*, *Nagyváradai Napló*, *Szabadság* și publicația bisericească *Tiszántúl*, sau *Nagyváradai Friss Újság*, este strâns legată de istoria tipografiei orădene. Prin anii 1860–1870, nu doar condițiile instituționale și de personal erau prielnice, dar au apărut și editurile cu capital puternic, care au reușit să angajeze scriitori deosebit de talentați. Un alt aspect care a facilitat răspândirea ziarelor a fost numărul din ce în ce mai mare al cetățenilor dornici să citească.

¹⁴ *Ibidem*, p. 167.

¹⁵ Boka László, *Nyomdászattörténeti körkép Nagyváradon a 20. Század első felében*, în Boka László – Emödi András ed., *Tipográfia régtől fogva. A nagyváradai nyomdászat 450 éves története*, Budapest, Editura Biblioteca Națională Széchényi – Editura Argumentum, 2016, p. 115–116. Tavaszi Hajnal, *A nagyváradai nyomdászat története a 19. Században*, în *Várad*, 2015, nr. 2.

Cotidianele au jucat un rol important în formarea vieții culturale și politice din oraș. Cel mai popular dintre toate era *Nagyvárad*. Paralel cu dezvoltarea societății civice, a crescut numărul ziarelor din Oradea, dar acestea au devenit și mai diverse din punctul de vedere al genurilor jurnalistice folosite. Pe lângă competiția dintre diferitele ziare politice, au apărut publicații literare, sportive, de tineret, dar și umoristice. Multe dintre acestea au fost active doar într-o anumită perioadă, deoarece nu întotdeauna mediul social și economic era prielnic existenței lor. Însă faptul că s-a încercat permanent înființarea unor noi ziare demonstrează o diversitate a vieții jurnalistice din oraș.

Colecția de presă maghiară a Muzeului Țării Crișurilor Oradea

În cadrul Secției de Istorie a Muzeului Țării Crișurilor Oradea există o colecție de publicații periodice și ziare, cu 1789 numere de inventar. Mai jos, analizăm cele 339 de publicații în limba maghiară din această colecție. Ne ocupăm doar de acestea, deoarece materialul în limba română din această colecție va fi analizat de alți colegi ai instituției.

Istoria materialului în limba maghiară din cadrul colecției este contemporană cu înființarea *Societății de Arheologie și Istorie a Comitatului Bihor* și a muzeului. Așa cum se arată și în graficul de mai jos, 58% din presa maghiară (195 intrări) au intrat în posesia muzeului încă în perioada Monarhiei Austro-Ungare. În perioada interbelică, respectiv în anii celui de-al Doilea Război Mondial, la colecție nu a fost adăugat niciun exemplar de presă maghiară. În perioada comunismului, în anii 1970, creșterea numărului de obiecte din colecție a fost de puțin peste 7%. În anii 1980, doar câteva intrări au fost adăugate inventarului de presă maghiară (sub 1%). După căderea comunismului, colecția a fost îmbogățită semnificativ: în anii 1990, peste 16%, iar după 2010, aproape 12% au fost adăugate la materialul jurnalist maghiar. Asta înseamnă că aproape 28% din colecție a fost adăugată în ultimii 30 de ani.

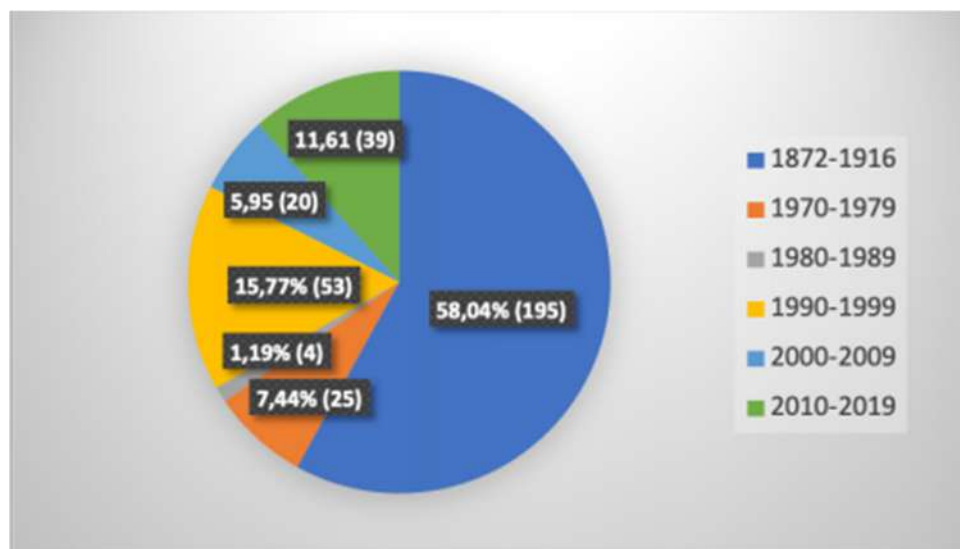

Fig. 1. Cronologia creșterii numărului de ziare și publicații periodice maghiare din colecție între 1872–2019

Este interesant și modul în care unele ziare au ajuns la muzeu. Nu există multe informații despre condițiile în care materialele au ajuns la muzeu în perioada dintre 1872 și 1916, dar este probabil că majoritatea ziarelor să fi fost donate instituției. Aproape 19% din material a ajuns la muzeu prin achiziții. Acestea au avut loc în 3 etape. Primele achiziții s-au derulat în anii 1970. Așa au ajuns în colecție mai multe exemplare ale ziarelor *Korunk*, *Nagyvárad*, *Nyugat* și *Vasárnap Ujság*. A urmat o nouă etapă de achiziții în 1995 și 1997, în cadrul căreia au fost adăugate colecției ediții

din 1940 ale ziarelor *Hét* și *Ország világ*, apoi *Néplap* și *Magyar Lapok*. Nu în ultimul rând, în 2000, 2011 și 2015, au urmat o serie de achiziții importante. În urma acestora, pe lângă multe altele, au fost adăugate ediții de la începutul secolului XX ale publicațiilor precum *A Világháború Képes Krónikája* și *Nagyvárad Napló*. Este destul de semnificativ procentajul publicațiilor ajunse la muzeu în urma unor donații. Donatorii au fost următorii: Aurel Chiriac, Boda Borbála, Dávid Ferenc, Doru Marta, Gheorghe Gorun, Iudita Călușer, Hochhauser Ronald, S. Marinescu, Vasile Sarca, Viorel Faur, Varga Margareta, Popuș Octavian, iar alte publicații au ajuns la muzeu de la Societatea de Științe Istorice și Filologice, filiala Oradea, sau de la Secția de propagandă a Comitetului județean Bihor al P.C.R.

Categorie	N	%
Colecția veche	195	57,52
Achiziție	63	18,58
Donație	54	15,93
Transfer de la Societatea de Științe Istorice și Filologice, filiala Oradea	15	4,42
Transfer din biblioteca muzeului	1	0,29
Necunoscut	11	3,24
Total	339	100,00

Tab. 1. Modalitățile creșterii numărului de ziare și publicații periodice maghiare

Colecția de ziare și publicații periodice maghiare în zilele noastre

Fiecare piesă din colecție este inventariată, iar paginile de titlu au fost fotografiate. Însă fișele fiecărei intrări încă lipsesc. Ele trebuie întocmite. Piese sunt depozitate în condiții corespunzătoare din punctul de vedere al conservării preventive, în dulapuri metalice cu sertare numerotate, cunoscându-se precis unde se află fiecare număr de inventar. Pentru conservarea documentelor se folosește plicul de hârtie. Doar o singură piesă din colecție este manuscris¹⁶. Toate celelalte sunt tipărite. Toate ziarurile sunt exemplare originale. O parte dintre ele se regăsesc și în alte colecții, iar unele publicații s-au păstrat doar în colecția analizată. Câteva dintre ziare poartă notițe scrise cu mâna. Ex.: „apărut la Szabó David, Episcopia la 11/XII 1932”, sau „găsit la Tövöd Carol – Episcopie”, ori „confiscat de la Klein Isidor” – Episcopia 11/XII/1932”. Mărimea ziarelor nu este unitară, variază între 9,5x14,5 cm¹⁷ și 48x30 cm.

Însă ne dorim propunerea pentru clasare în categoria fond a unor piese precum:

- ziarul *Bihar*;
- ziarul *Közlöny, Hivatalos lap*;
- ziarul *Szabadság*;
- ziarul *Nagyvárad*;
- ziarul *Szalontai Lapok*;
- anuarul *Nagyvárad nyolc osztályú gimnázium évkönyvei*;
- anuarul *A Belényesi m.kir.állami polgári leányiskola értesítője az ... iskolai évről*;
- anuarul *A Belényesi m.kir.állami polgári leányiskola értesítője az ... iskolai évről*.

¹⁶ *Bihar megyei Kommunista Ifjúságmozgalom* (Tineretul comunist muncitoresc maghiar). Inițial a fost de mărimea unei coli A4 tehnica tipăririi prin șapilografie, deteriorat.

¹⁷ *Bőripari Munkások* (Calendarul de buzunar al muncitorilor pielari). Conține rubrici pentru probleme personale, tipare de încălțăminte, rețete pentru confecții etc. Editat în Budapesta, în anul 1921.

Starea generală a pieselor este bună, însă apar deteriorări precum rupturi, vechi îndoituri, eventuale pagini lipsă. În unele cazuri, deteriorarea exemplarelor este atât de avansată încât este nevoie de restaurarea de urgență a acestora. Cu scopul îmbunătățirii calității fizice, propun pentru restaurare următoarele:

- Ziarul *Erdély Szikra*, Oradea, 1 mai 1931;
- Ziarul *Proletár Védelem*;
- Revista *Sarló és Kalapács*;
- Ziarul *A vörös katona* (Soldatul roșu);
- Ziarul *Szabadság*;
- Ziarul *Pesti Hirlap*, nr. 105–208/1942, nr. 105–208/1942, 314–364/1844; Ziarul *Politikai ujdonságok*, anul IX, nr. 1–25/1863;
- Ziarul *Vasárnapi ujság*, Anul XLI, nr. 27–52/1894;
- Anuarul *A Nagyvárad naptára* anul 1914, Oradea;
- Anuarul *A jászóvári premontrei kanonokrend Nagyváradai főgimnáziumának értesítője az 1902–1903 iskolai évről*;
- Anuarul *A jászóvári premontrei kanonokrend Nagyváradai főgimnáziumának értesítője az 1906–1907 iskolai évről*;
- Ziarul *Képes családi lapok* Budapesta, 1890;
- Ziarul *Erdélyi munkás* Anul I, nr. 1–6/1903, 1–12/1904, 1–12/1905, 1–12, 1906; Ziarul *Kolozsvári szemle* Anul II, nr. 4/31 decembrie 1943;
- Anuarul Némethy Gyula, „*A Biharvármegyei és Nagyváradai régészeti és történelmi egyesület 1901/1902-iki évkönyve*”, Oradea;
- Ziarul *Magyar futár*, nr. 3, 5, 7, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27/1941, 1, 3–17, 20, 21, 23 (2 ex.), 24, 26–34, 38–41, 51, 52/1942, 1, 4–8, 10, 13, 15–18, 20–27, 47, 49, 52/1943, 1, 7, 9, 25/1944;
- Ziarul *Képes vasárnap*, nr. 5, 16–20, 23, 27, 30–33, 37, 31 (2 ex.), 42, 44, 45/1941;
- Ziarul *Magyar erö*, Anul I, nr. (2 ex.) 7, 10, 11, 15/1942., 1, 2, 5, 10, 16/1943, 8/1944; Ziarul *Tempo*, anul XXI, nr. 29/1943, Roma (ediția maghiară).

În ce privește materialul colecției, acesta este foarte divers. Conține un total de 91 titluri de ziare și alte publicații periodice maghiare. În această ultimă categorie intră și anuarele publicate de predecesorii Muzeului Țării Crișurilor Oradea, *Societatea de Arheologie și Istorie a Comitatului Bihor*, la fel și anuarele școlare publicate de către școlile generale și liceele din Oradea și Beiuș. Publicațiile au apărut, pe lângă Oradea, în Cluj-Napoca, Budapesta și în alte localități. Toate acestea demonstrează faptul că la cumpăna dintre secolele XIX și XX, publicul cititor a avut acces la o mare varietate de ziare. Pe lângă marea diversitate a colecției, unul dintre punctele slabe ale acesteia este faptul că edițiile ziarelor, cu mici excepții, au fost colectate doar ocazional. Cea mai completă este colecția ziarului național *Közlöny, hivatalos lap*, publicat în 1848. Cu doar câteva excepții, aproape fiecare ediție apărută în 1848 figurează în colecție. Muzeul dispune de un număr semnificativ de ediții ale ziarelor *Egyházi müúpar*, *Magyar Lapok* și altele. În ceea ce privește ziarurile bihorene și orădene, din păcate, acestea se află într-un număr mai restrâns în colecție. Demne de menționat sunt doar *Bihar* și *Nagyváradai Napló*. Putem concluziona că în cazul a 83%, adică 35 titluri dintre materialele de limba maghiară, colecția dispune de mai mult de o ediție. Însă dacă luăm în considerare doar acele titluri care sunt prezente cu mai mult de 10 exemplare, acest procentaj este doar de 54%. În cazul a 17% dintre ziare și publicații periodice, avem doar o singură ediție. Sunt de o importanță deosebită publicațiile apărute în Oradea și județul Bihor. Spre deosebire de ziarurile din

celelalte orașe, este foarte probabil ca acestea să fie păstrate doar în colecțiile bibliotecii județene și ale muzeului. În cazul publicațiilor apărute în alte localități, este probabil că ele se regăsesc și în colecțiile altor instituții (arhive, biblioteci, muzee).

Nr. crt.	Titlul documentului	Buc.
1	Közlöny, hivatalos lap	90
2	Egyházi műipar	29
3	Magyar Lapok	25
4	Bihar	14
5	A világháború képes krónikája	12
6	Vasárnapi Ujság	12
7	Nagyváradai Napló 9	9
8	Politikai ujdonságok	9
9	Pesti Hírlap	8
10	Fáklya	6
11	Nagyváradai nyolcz osztályu gymnazium évkönyvei ... tanev	5
12	Néplap	5
13	Kolozsvári Szemle	4
14	Korunk	4
15	Magyar Futár	4
16	A jászóvári premontrei kanonokrend Nagyváradai főgimnáziumának értesítője az ... iskolai évről	3
17	A Nagyváradai m.kir.állami Szent László gimnázium évkönyve az ... iskolai évről	3
18	A polgármesteri hivatal újságja	3
19	Az érem	3
20	Magyar Erő	3
21	Nagyvárad	3
22	Szabadság	3
23	A belényesi m. Kir. állami polgári leányiskola értesítője az ... iskolai évről	2
24	Aradi Színpad	2
25	Belényesi Ujság	2
26	Bihari Napló	2
27	Erdélyi képes naptár	2
28	Erdélyi Munkás	2
29	Friss Ujság	2
31	Képes Krónika	2
32	Munkás Ujság	2
33	Sarló és Kalapács	2
34	Signal	1
35	Szalontai Lapok	1
36	Vörös Erdély	1
37	A béke védelmében	1

38	A Hét	1
39	A Képviselő	1
40	A Nagyváradi naptára	1
41	A Nagyváradi községi polgári fiu-iskola értesítője az ... tanévről	1
42	A Nagyváradi m.kir.állami Szent László gimnázium évkönyve az iskolai évről	1
43	A nép kertésze	1
44	A vörös katona	1
45	Az építőmunkás	1
46	Az érmihályfalvai m. Kir. állami polgári fiú és leányiskola évkönyve az ... tanévről	1
47	Biharmegyei Kommunista Ifjúság	1
48	Bőripari munkások	1
49	Budai Kollégista	1
50	Dolgozó Nő	1
51	Építőipari Munkás	1
52	Építőmunkás	1
53	Erdély	1
54	Erdély szikra	1
55	Erdélyi magyar évkönyv	1
56	Fakutya	1
57	Festum Varadinum programfüzet	1
58	Hang	1
59	Honvéd	1
60	Invictus	1
61	Karácsony János, A Biharvármegyei és Nagyváradi régészeti és történelmi egylet 1896/1897-iki évkönyve	1
62	Képes Családi Lapok	1
63	Képes Vasárnap	1
64	Kiss Kolos Jenő, A Biharvármegyei és Nagyváradi régészeti és történelmi egylet 1903–1909-iki évkönyve	1
65	Könyvtári Szemle	1
66	Kossuth Hírlapja	1
67	Létavértesi hírek	1
68	Magyar Állam	1
69	Magyar Napló	1
70	Magyar Salon	1
71	Művelődés	1
72	Múzeum Kurir	1
73	Nagyváradi alsófokú ipariskola értesítője	1
74	Nagyváradi felső kereskedelmi iskola évi jelentése az ... iskolai évről	1
75	Nagyváradi Napló naptára	1
76	Némethy Ferenc - Biró János: Nagyváradi útmutató	1

77	Némethy Gyula, „A Biharvármegyei és Nagyváradi régészeti és történelmi egyesület 1901/1902-iki évkönyve	1
78	Néptanítók Lapja	1
79	Nyugat	1
80	Ország Világ	1
81	Politikai Szemle	1
82	Proletár Védelem	1
83	Református árvaházi képes naptár 1935	1
84	Református Híradó	1
85	Rendőri híradó	1
86	Szabadság naptár munkás és földműves kalendarium 1946	1
87	Szebb jövőt!	1
88	Tempo	1
89	Tessék, Kérem!	1
90	Vas –és fémmunkás	1
91	Vértés Lajos, „Előírások legfinomabb szeszes italok híd útján való elkészítéséhez”	1
92	Zord idő	1
93	Total	339

Tab. 2. Lista publicațiilor în limba maghiară, după numărul de inventar

Nu în ultimul rând, ziarele și periodicele maghiare din colecție pot fi analizate și din punctul de vedere al apariției. Așa cum se vede și în graficul de mai jos, cele mai multe datează din trei decenii. Majoritatea sunt din 1840–1849. Numărul acestora este aproape 100. Celorlalte două decenii importante (1910–1919 și 1940–1949) le aparțin în jur de 50 piese. Dacă analizăm perioada dintre 1840 și 2019, este evident că majoritatea ziarelor datează din perioada dinainte de 1949. Ziare și alte publicații din perioada comunistă sunt însă aproape inexistente. Tocmai de aceea ar fi indicată colectarea, păstrarea adecvată, restaurarea (acolo unde este cazul), expunerea și cercetarea științifică a ziarelor și revistelor apărute în Bihor, mai ales în Oradea.

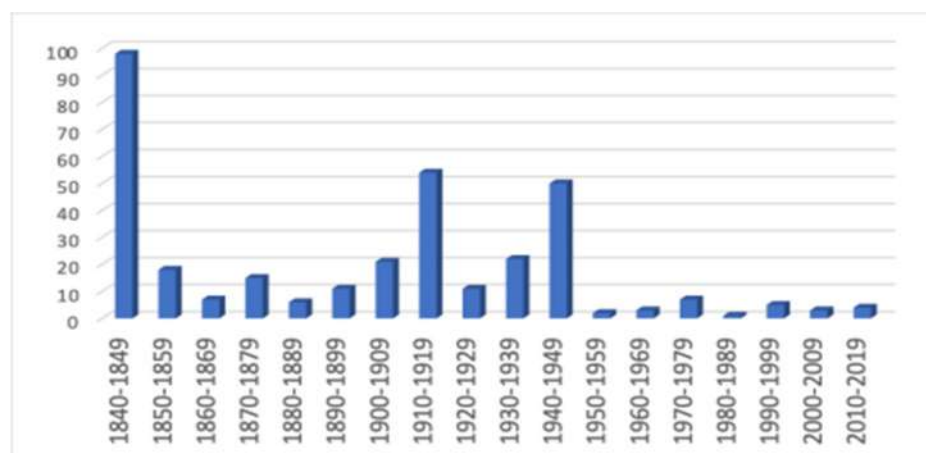

Fig 2. Apariția ziarelor și periodicelor de limbă maghiară, pe decenii

Valorificarea colecției

Până acum, colecția de presă a muzeului a rămas în mare parte neexploată. Presa apare, de obicei, ca element suplimentar în cadrul unor expoziții¹⁸. Nu a avut loc încă nici prelucrarea științifică a materialului. De aceea, este nevoie de întocmirea unui repertoriu complet care să includă, pe lângă publicațiile românești și maghiare, și celelalte piese ale colecției, apărute în alte limbi. Totodată, și o istorie completă a presei din Oradea și Bihor se mai lasă așteptată¹⁹. Pe lângă toate acestea, nu în ultimul rând, ar fi nevoie și de publicarea unui album care să stârnească interesul unui public mai larg. Conform proiectului expoziției de bază a Muzeului, în cadrul acestuia ar fi reprezentate și câteva piese specifice din istoria tipografiei orădene, printre care și câteva organe de presă. Expoziția va mai cuprinde un text trilingv cu descrierea sălii, precum și panouri informative. Panourile pot cuprinde hărți cu fotografii ale rețelei orădene de tipografii, scurte portrete ale unor proprietari de tipografie și reclame din diferite ziare.

Colecțiile de periodice sunt printre bunurile culturale puțin valorificate prin mijloace clasice. Sunt fragile, deci consultarea și expunerea lor se face selectiv, cu multe restricții. Chiar expunerea lor într-o expoziție este neconcludentă pentru public, care vede cel mult o pagină, restul fiind inaccesibile. Prezența ziarelor în expozițiile de istorie este doar o pată de culoare, de obicei o fotocopy care să marcheze prezența presei scrise într-o anumită epocă. Pentru cineva care cercetează istoria presei, este trist că toate aspectele interesante de viață socială, economică, culturală, cotidiană pe care le găsește în exemplarele din colecție rămân complet necunoscute publicului, dar și multor colegi istorici.

În consecință, ar fi nevoie de digitalizarea integrală a colecției de ziare. Este un proces îndelungat, în cadrul căruia trebuie să se aibă în vedere toate particularitățile colecției pe care le-am menționat mai înainte. În cazul majorității cotidianelor, doar câteva exemplare se află în colecția Muzeului Țării Crișurilor Oradea. Totodată, trebuie să se facă distincție între ziarele publicate în Oradea și județul Bihor, respectiv celelalte localități. Proiectul de digitalizare pe care îl propunem s-ar concentra, în primul rând, pe digitalizarea cotidianelor din Oradea și Bihor. Pe lângă alte motive obiective, această propunere este motivată și de faptul că în Colecția de Carte Veche a Bibliotecii Județene „Gheorghe Șincai”, aflată în imediata vecinătate a muzeului, există colecții complete din cotidienele și alte publicații periodice apărute în Oradea în sec. XIX-XX, iar rezultatele proiectului interinstituțional ar aduce multiple beneficii atât muzeului, cât și bibliotecii județene. Într-un prim pas al proiectului, ar fi nevoie de digitalizarea cotidianelor apărute înainte de 1945, iar într-o etapă următoare se poate trece la digitalizarea cotidianelor și a celorlalte publicații periodice de după 1945. Publicațiile apărute între 1800–1945 ar trebui, în scop de conservare, dar și din alte considerente, digitalizate prioritar. În perioada dictaturii comuniste s-au desființat oricum foarte multe ziare, respectiv și profesia de jurnalist în sine a trecut printr-o transformare semnificativă, un alt motiv pentru această distincție între cele două etape.

Ziarele din colecție se pot scana la o rezoluție corespunzătoare și chiar transcrie prin OCR (recunoaștere optică a caracterelor), ceea ce ar crea modalități noi de valorificare prin publicarea

¹⁸ Ultima dată, în cadrul expoziției „Obiecte recuperate. Achizițiile Muzeului Țării Crișurilor din Oradea între 2014 și 2019”, au fost expuse câteva ziare.

¹⁹ În lucrarea sa valoroasă de istoria culturii, Fehér Dezső publică portrete ale mai multor jurnaliști orădeni. Iar la începutul sec. XX Namény Lajos intenționează să facă o istorie completă a presei orădene, însă această lucrare nu a fost terminată. Pentru portrete ale jurnaliștilor, vezi: Fehér Dezső ed., *Bihor-Bihar megye Oradea – Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve*, Oradea Editura Sonnelfeld Adolf Rt, 1933–1937. P. 168–184; Naményi Lajos, *A nagyváradi nyomdászat története a 19. században*, în Boka László – Emödi András Ed., *Tipográfia régtől fogva. A nagyváradi nyomdászat 450 éves története*, Budapest, Editura Biblioteca Națională Széchényi – Editura Argumentum, 2016, p. 97.

versiunilor digitale ale ziarelor on-line, accesarea acestora și pe un ecran în sala de expoziție, căutarea pe subiecte, autori, perioade, locuri printr-un index de subiecte, chiar traducerea în limbi de circulație a unor articole, reclame, știri din conținutul acestora. Catalogarea colecției digitizate ar permite completarea unor descriptori (cuvinte-cheie), care să ofere acces la articole, fotografii, reclame din ziarele alese.

Un alt mod de valorificare a colecției de presă ar fi publicarea celor mai interesante sau importante articole în presa locală, sub forma unor spoturi radio sau pe bloguri, eventual pe paginile de Facebook și Instagram ale instituției. De pildă, prin evocarea unor evenimente importante sau a unor momente semnificative dintr-o zi anume ar aduce viața de zi cu zi a Oradiei de odinioară mai aproape de public. Cum a reacționat societatea secolului al XIX-lea la introducerea iluminatului cu gaz, iar apoi a curentului electric? Cum au acceptat cetățenii șantierul mereu prezent în perioada modernizării orașului? Cum a fost Crăciunul în 1900? etc. Aceste trimiteri ne arată cât de mult și cât de puțin ne-am schimbat noi și problemele noastre și pot interesa un număr mare de oameni. Ar fi interesant de văzut cum au comentat aceleași evenimente ziarele cu abordări diferite, respectiv maghiare și românești.

Presa este nu doar o resursă indispensabilă pentru istorici, ci și o cale de a cunoaște mai bine procesele sociale, economice și culturale din trecut. Așa cum nici astăzi nu credem tot ce citim în ziar, pentru o interpretare critică a ziarelor de epocă este nevoie de implicarea istoricilor și muzeologilor.

Creșterea și dezvoltarea colecției

Așa cum am menționat mai sus, colecția de presă și publicații periodice a fost dezvoltată în ultimii ani cu relativ puține titluri. Așadar, ar fi esențială contactarea colecționarilor privați, care ar putea avea în proprietate publicații din Oradea și județul Bihor. Cu acest scop, muzeul ar putea publica anunțuri în presa scrisă, pe posturi de televiziune și radio, dar și pe rețelele de socializare (Facebook, Instagram etc.).

Pedagogia muzeală

Nu în ultimul rând, trebuie menționat și rolul pe care presa îl joacă în pedagogia muzeală. Asta deoarece copiile de calitate bună realizate după ziare vechi pot fi folosite ca sursă documentară în activitățile de pedagogie muzeală²⁰. Presa este o sursă de informații care ne oferă o imagine despre viața de zi cu zi a oamenilor de odinioară. Prin intermediul ziarelor vechi putem aduce la viață condițiile sociale, economice și culturale ale „La Belle Epoque-ului”, din timpul războaielor mondiale și din perioada interbelică, dar și celelalte probleme de zi cu zi ale vremii. Asta pentru că nu există subiect pe care aceste ziare nu l-au abordat. Articolele de presă pot fi puncte de plecare în dezbaterile despre o anumită temă. Dincolo de toate acestea, presa poate fi utilizată în diverse moduri în domeniul pedagogiei muzeale.

Articolele digitalizate pot fi punctul de pornire al unor discuții tematice despre istorie. Prin acestea, unele segmente din trecut devin mai clare și mai ușoare de înțeles. Prin intermediul ziarelor de epocă, elevii participanți în atelierul de pedagogie muzeală, care deja știu să citească, pot afla mai multe despre viața înaintașilor lor, respectiv despre efectele pe care evenimentele istorice le-au avut asupra comunității locale. Analiza ziarelor care relatează același eveniment din abordări diferite

²⁰ Tatiana Filipki, *Muzeul ca instituție fundamentală de realizare a educației muzeale: delimitări conceptuale*, în *Studia universitatis moldaviae*, Seria Științe ale educației, 2019, nr. 5, p. 125, 128; Constantin Cucos: *Pedagogia muzeală/statut, obiecte, valențe practice*, articol accesibil pe <http://www.constantincucos.ro/2013/11/pedagogia-muzeala-statut-obiective-valente-practice> (accesat în 4 februarie 2021).

stimulează în mod evident gândirea analitică și critică a copiilor. Toate acestea reprezintă un motiv excelent pentru a valorifica în acest fel presa de epocă din colecția muzeului, ținând cont, totodată, de educația bazată de dezvoltarea competențelor, specifică secolului XXI.

Dintr-o altă perspectivă, utilizarea ziarelor în cadrul atelierelor de pedagogie muzeală este benefică deoarece prin ele pot fi descoperite condițiile sociale și economice, respectiv poveștile de zi cu zi din epoca respectivă. Adică tot ceea ce lipsește de la orele de istorie sau sunt menționate într-un mod superficial.

Concluzii

Materialul maghiar din colecția de ziare a Secției de Istorie din cadrul Muzeului Țării Crișurilor Oradea reprezintă o parte importantă din patrimoniul cultural al Oradiei și județului Bihor, dar și al regiunii. Chiar și dacă există multe exemplare lipsă, ziarele din cardul colecției sunt mărturii din perioadele din care datează. Ziarele vechi aduc la lumină evenimente care au fost subiectul conversațiilor timp de mai multe zile sau săptămâni pentru publicul cititor. Totodată, presa este un formator activ al opiniei publice, care influențează în mod determinant dezvoltarea vieții publice. Tocmai din acest motiv este important să păstrăm aceste piese de mare valoare care fac parte integrantă din cultura noastră scrisă. Publicațiile jurnalistice completează bogata ofertă culturală a Muzeului Țării Crișurilor, fără de care societatea ar fi mai săracă.

Bibliografie

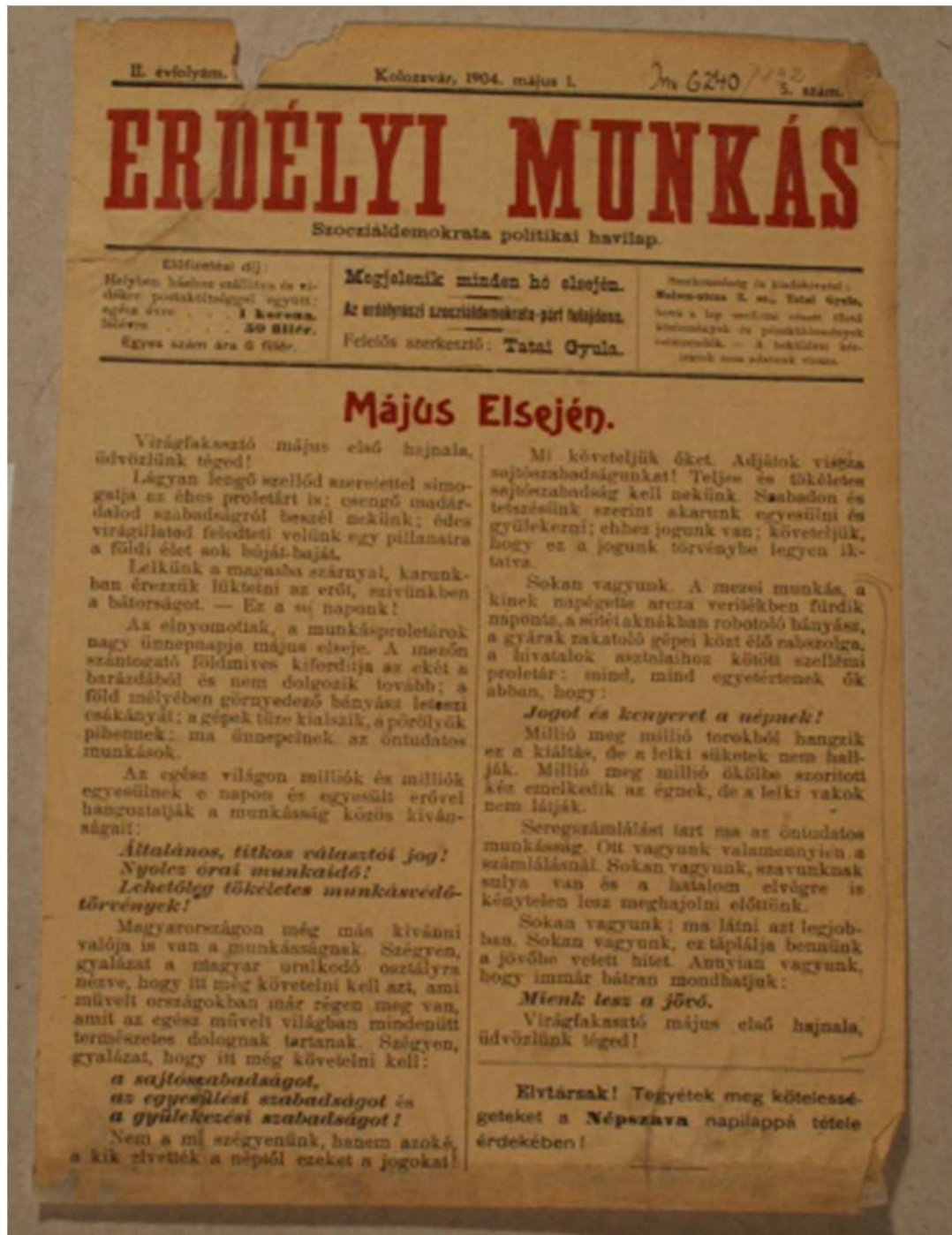
- Bánfi Szilvia, *A váradi nyomdászat kezdete és 16. Századi története*, în Boka László – Emődi András ed., *Tipográfia régtől fogva. A nagyváradi nyomdászat 450 éves története*, Budapest, Editura Biblioteca Națională Széchényi – Editura Argumentum, 2016
- Boka László, *Nyomdászattörténeti körkép Nagyváradon a 20. Század első felében*. în Boka László – Emődi András ed., *Tipográfia régtől fogva. A nagyváradi nyomdászat 450 éves története*. Budapest, Editura Biblioteca Națională Széchényi – Editura Argumentum, 2016
- Bozóky Alajos, *A Nagyváradi Királyi Akadémia százados múltja 1788-tól 1888-ig*, Budapest, 1889
- Briggs, Asa – Burke, Peter, *A média társadalomtörténete. Gutenberg-től az internetig*, Budapest, 2004
- Constantin Cucos, *Pedagogia muzeală – statut, obiective, valențe practice*, articol accesibil la <http://www.constantincucos.ro/2013/11/pedagogia-muzeala-statut-obiective-valente-practice> (accesat în 4 februarie 2021)
- Emődi András, *Nagyvárad város lakossága és archontológiája a 18. században (1713–1785)*, Oradea Miscellanea Historica Varadinensia, 2010
- Emődi András, *Csáky Miklós nagyváradi püspök papírmalom alapítási kísérlete 1743–1745-ben*. în *Könyvek által a világ... Tanulmányok Deé Nagy Anikó tiszteletére*, Târgu Mureș. Editura Teleki Teka. 2009
- Emődi András, *Újabb adatok a nagyváradi Szemináriumi Nyomda történetéhez*, în *Erdélyi Múzeum*, 2008, nr. 1–2
- Fehér Dezső ed., *Bihar-Bihar megye Oradea – Nagyvárad kultúrtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve*, Oradea Editura Sonnfelfeld Adolf Rt, 1933–1937
- Habermass, Jürgen, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, 1993.
- Kosáry Domokos – Németh G. Béla Coord., *A magyar sajtó története 1867-1892*. vol. II/2. Budapest, 1985.
- Lipták Dorottya, *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában*, Budapest, Editura L'Harmattan, 2002.
- Naményi Lajos, *A nagyváradi nyomdászat története a 19. században*, în Boka László – Emődi András Ed., *Tipográfia régtől fogva. A nagyváradi nyomdászat 450 éves története*, Budapest, Editura Biblioteca Națională Széchényi – Editura Argumentum, 2016

- Láng József, *A „Nagyvárad” huszonhat éve*, Oradea, 1896.
Széchényi – Editura Argumentum, 2016
- Szelestei N. László, *Adatok a nagyváradai szemináriumi nyomda történetéhez (1740–1804)*, în *Magyar Könyvszemle*, 1992, nr. 3.
- Tatiana Filipski, *Muzeul ca instituție fundamentală de realizare a educației muzeale: delimitări conceptuale*, în *Studia universitatis moldaviae, Seria Științe ale educației*, 2019, nr. 5
- Tavaszi Hajnal, *Adalékok a nagyváradai nyomdászat történetéhez 1870–1944*, în *Várad*, 2015, nr. 2.
- Tavaszi Hajnal, *A nagyváradai nyomdászat története a 19. Században*, în *Várad*. 2015. nr. 2
- V. Ecsedy Judit, *A váradai könyvnyomtatás virágkora. Szenci Kertész Ábrahám a váradai református egyház nyomdájának élén 1639/1640–1660*, în Boka László – Emődi András Ed., *Tipográfia régtől fogva. A nagyváradai nyomdászat 450 éves története*, Budapest, Editura Biblioteca Națională Széchényi – Editura Argumentum, 2016
- V. Ecsedy Judit, *„A híres Szentzi Ábrahám nevezetes váradai typográfiája, OSZK Évkönyv 1991–1993*, 1997

ANEXE

II. évfolyam.

Kolozsvár, 1904. május 1.

IX. 6240 / 3. szám.

ERDÉLYI MUNKÁS

Szociáldemokrata politikai havilap.

Előfizetési díj:
Helyben: hátrahoz szállítva és vi-
dékre postaköltséggel együtt:
egy évre . . . . . 1 korona.
hátrahoz . . . . . 30 fillér.
Egyes számai ára 6 fillér.

Megjelenik minden hó elsején.
Az országosi szociáldemokrata-párt felajánlja.
Feloldás szerkesztő: Tatal Gyula.

Szerkesztőség és kiadóiroda:
Kolozsvár, Sz. ut. Tatal Gyula,
ahol a lap szerkesztése mellett
közlemények és hirdetéseknek
szervezője. — A hirdetések ár-
tarifája más adatokkal van.

Május Elsején.

Virágfakasztó május első hajnala,
üdvözlünk téged!

Lágyan lengő szellőd szeretettel simog-
gatja az éhes proletárt is; csengő madár-
dalod szabadságról beszél nekünk; édes
virágillated feloldott velünk egy pillanatra
a földi élet sok bűjés-bűjését.

Lelkünk a magasba szárnyal, karunk-
ban érezzük lüktetni az erőt, szívünkben
a bátorságot. — Ez a sz. napunk!

Az elnyomottak, a munkásproletárok
nagy ünnepnapja május elseje. A mezőn
szántogató földmives kifordítja az ekét a
barázdából és nem dolgozik tovább; a
föld mélyében görnyedező bányász letezi
csákányát; a gépek tüze kialszik, a pörölyök
pihennek; ma ünnepelnek az öntudatos
munkások.

Az egész világon milliók és milliók
egyesülnek e napon és egyesült erővel
hangoztatják a munkásság közös kíván-
ságait:

Általános, titkos választói jog!

Nyolcz órai munkaidő!

**Lehetőleg tökéletes munkásvédő-
törvények!**

Magyarországon még más kívánni
valója is van a munkásságnak. Szégyen,
gyalázat a magyar uralkodó osztályra
nézve, hogy itt még követelni kell azt, ami
művelt országokban már régen meg van,
amit az egész művelt világban mindenütt
természetes dolognak tartanak. Szégyen,
gyalázat, hogy itt még követelni kell:

**a sajtószabadságot,
az egyesülési szabadságot és
a gyülekezési szabadságot!**

Nem a mi szégyenünk, hanem azoké,
a kik elvették a néptől ezeket a jogokat!

Mi követeljük őket. Adjátok vissza
sajtószabadságunkat! Teljes és tökéletes
sajtószabadság kell nekünk. Szabadon és
tetszésünk szerint akarunk egyesülni és
gyülekezni; ehhez jogunk van; követeljük,
hogy ez a jogunk törvénybe legyen ik-
tatva.

Sokan vagyunk. A mezei munkás, a
kinek napégette arcza verítékben fürdik
naponta, a sötétaknákban robotoló bányász,
a gyárak zakatoló gépei közt élő mészáros,
a hivatalok asztalaiból kőött szellemi
proletár: mind, mind egyetértően ök
abban, hogy:

Jogot és kenyeret a népnek!

Millió meg millió torokból hangzik
ez a kiáltás, de a lelki süketek nem hall-
ják. Millió meg millió ökölbe szorított
kéz emelkedik az égnek, de a lelki vakok
nem látják.

Seregparámlást tart ma az öntudatos
munkásság. Ott vagyunk valamennyien a
számlálónál. Sokan vagyunk, szavunknak
sulya van és a hatalom elvégre is
kéaytelen lesz meghajolni előttünk.

Sokan vagyunk; ma látni azt legjob-
ban. Sokan vagyunk, ez táplálja bensűnk
a jövőbe vetett hitet. Annyian vagyunk,
hogy immár bátran mondhatjuk:

Mienk lesz a jövő.

Virágfakasztó május első hajnala,
üdvözlünk téged!

**Eltársak! Tegyétek meg kötelessé-
geteket a Népszava napilappá tétéle
érdekében!**

LI • 2021

1848. Leptul lui stăpân în înțelepciune sau sălărie. 1848

LI • 2021

MAGYAR LAPOK

Megtörténtek az előkészületek a külföldről hazatérő uralkodó ünnepélyes fogadtatására

A külügyminiszter beszámolt a minisztertanácsnak a londoni tárgyalásokról. — Francia és belga lap-szemle II. Károly király párizsi és brüsszeli tartózkodásáról

Beszámolt a minisztertanácsnak az uralkodó látogatásának előkészületeiről az uralkodó hazatéréséről és a párizsi és brüsszeli tartózkodásáról. A külügyminiszter beszámolt a minisztertanácsnak a londoni tárgyalásokról. — Francia és belga lap-szemle II. Károly király párizsi és brüsszeli tartózkodásáról.

Francia lapok méltató cikkei az uralkodóról

Francia lapok méltató cikkei az uralkodóról

A belga sajtó írja: „Az uralkodó az egymással és nyugaton lényegesen”

Nagy előkészületek a Bucarestben Károly király fogadtására

Beszámoló a nemzetközi helyzetéről a minisztertanács előtt

Francia kísérlet a liberalizmus visszahozatalára

Agenciai és újságírók által közölt hírek szerint Franciaországban a liberalizmus visszahozatalára kísérletet tesznek. A kísérlet célja az, hogy a liberalizmus visszahozásával a francia gazdaság és a francia lakosság jóléte javuljon. A kísérlet célja az, hogy a liberalizmus visszahozásával a francia gazdaság és a francia lakosság jóléte javuljon.

A kísérlet célja az, hogy a liberalizmus visszahozásával a francia gazdaság és a francia lakosság jóléte javuljon. A kísérlet célja az, hogy a liberalizmus visszahozásával a francia gazdaság és a francia lakosság jóléte javuljon.

A kísérlet célja az, hogy a liberalizmus visszahozásával a francia gazdaság és a francia lakosság jóléte javuljon. A kísérlet célja az, hogy a liberalizmus visszahozásával a francia gazdaság és a francia lakosság jóléte javuljon.

A kísérlet célja az, hogy a liberalizmus visszahozásával a francia gazdaság és a francia lakosság jóléte javuljon. A kísérlet célja az, hogy a liberalizmus visszahozásával a francia gazdaság és a francia lakosság jóléte javuljon.

131

